

УДК 35.077.92

Н. Г. ПОПОВИЧ

КОГНІТИВНА СФЕРА ДЕРЖАВНОУПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПАРАДИГМІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ПОШУКІВ

Проаналізовано когнітивну сферу державноуправлінської діяльності, що відбувається за активної участі мови. Виявлено дотичні з методами когнітивної лінгвістики явища щодо визначення критеріїв ефективного управління, зважаючи на міждисциплінарний характер науки державного управління.

Ключові слова: когнітивний стиль, ментальні структури, ефективне управління, компетенції, мова управлінської діяльності.

Cognitive field of state administrative activity what takes place with an active participation of language is analyzed. Considering interdisciplinary character of the science of the public administration are revealed adjacent phenomenon with methods of cognitive linguistics concerning definition of criteria of efficient administration.

Key words: cognitive style, mental structures, efficient administration, competences, language of administrative activity.

Постановка проблеми обумовлена багатовимірністю об'єкта державного управління, яким виступає інтелектуально-кадровий ресурс суспільства [4, с. 487]. Ідеться про інтелектуально-кадровий потенціал самих державних структур як суб'єкта цього управління – посадові особи, які виробляють і ухвалюють державно-управлінські рішення щодо здійснення керівного впливу на підпорядковані об'єкти управління або регулювання певних процесів і відносин у різних сферах суспільної життєдіяльності [Там же, с. 682]. За останні роки якісна складова інтелектуально-кадрового ресурсу поступово покращує показники: склалося нове покоління спеціалістів, динамічно формується клас професіоналів завдяки вдосконаленню практики професійної підготовки управлінців. Проте залишається загроза послаблення інтелектуального потенціалу, загострення дефіциту ефективних працівників управління.

Ресурсне забезпечення державного управління за важливістю стоїть на одному щаблі з цілепокладанням [4, с. 618]. Без відповідних ресурсів жодне найрозумніше управлінське рішення не може бути реалізованим.

Державне управління – продукт людського розуму, це явище суб'єктивне, виражене в думках, почуттях, діях і вчинках конкретних людей, структур і соціальних утворень. Управлінська ж діяльність – це сама думка, почуття й дії (праця) людини, включеної у процес управління як сторони державно-управлінських відносин [2, с. 131].

Попереднє вивчення питання показало, що сьогодні малодослідженою залишається саме когнітивна сфера діяльності управлінців, без вивчення якої неможлива побудова ефективної моделі й іміджу управлінця. Зважаючи на це, державне управління, соціологія та психологія (як у межах, так і поза межами наукового напрямку) тісно взаємодіють з лінгвістичними науками і використовують інтегровані методики та дозволяють характеризувати когнітивний рівень особистості управлінця, базуючись на репрезентаціях мовної свідомості державного службовця (Л. М. Паламар, І. М. Плотницька).

Когнітивний світ людини вивчають за її поведінкою, що відбувається за активної участі мови і створює мовленнєво-мисленнєву основу будь-якої людської діяльності. Отже, до найважливіших принципів когнітивізму належить трактування людини як такої, що керується у своїй мисленнєвій діяльності певними схемами, програмами та планами. Згідно з когнітивізмом, людина повинна вивчатися як система переробки інформації, а поведінка її – описуватися та пояснюватися в термінах її внутрішніх станів. Ці стани фізично демонстровані, спостережувані та інтерпретуються як отримання, переробка, зберігання, а потім і мобілізація інформації для раціонального вирішення завдань [8].

Вивчення когнітивного стилю в управлінській діяльності становить для наукової галузі надзвичайний інтерес у зв'язку з тим, що, з одного боку, саме від цієї діяльності залежить не тільки соціальний, але й економічний розвиток суспільства та держави, з іншого – спостерігається безпосередній вплив на формування тих чи інших складових стилю конкретного управлінця.

Проблема когнітивного стилю вперше почала обговорюватися в межах психологічних наук (А. Адлер, 1929; Г. Уїткін 1974). Значний внесок у розвиток когнітивних стилів зробили й вітчизняні дослідники-психологи: історії психології відомо чотири напрямки вивчення стильових феноменів: когнітивні стилі, стилі лідерства та керівництва, індивідуальні стилі діяльності, стилі життя (О. Пісоцький, Г. Куценко, Н. Пов'якель, А. Студенікін), а також російські науковці (О. Асмолова, М. Холодна, І. Шкуратова).

На думку дослідників-лінгвістів, когнітивний стиль визначається в широкому розумінні як оптимальний підхід до розв'язання проблем, що характеризується поведінкою індивіда щодо цілої низки ситуацій, але поза залежністю від інтелектуального рівня індивіда, його компетенції. У вузькому розумінні, когнітивний стиль – це стиль репрезентування, пов'язуваний з типами особистості; стиль подачі та представлення інформації, особливостей її розташування та структуризації в тексті/дискурсі, пов'язаний зі специфічним відбором когнітивних операцій або їх бажаним використанням у процесах побудови та інтерпретації текстів різних типів [6, с. 27].

Метою статті є аналіз змісту поняття “когнітивний стиль державноуправлінської діяльності” щодо мовного аспекту та співвіднесення його з розробленими в сучасній лінгвістиці подібними поняттями, виокремлення шляхів дослідження когнітивного стилю з метою подальшої реконструкції мовного образу професійно орієнтованої мовної особистості та надання можливих рекомендацій корегування іміджу у відповідній сфері її професійного

середовища. Саме в межах когнітивної лінгвістики, представленій у світі кількома потужними напрямками, кожен з яких відрізняється своїми вподобаннями, своєю сферою та особливими процедурами аналізу, з'ясовують системи репрезентації знань і обробки інформації, що надходить до людини різними каналами (О. Кубрякова, О. Падучева, З. Попова, Ю. Степанов, В. Шаховський, В. Красних, Г. Уфимцева, М. Болдирев та ін.). У сучасній філософії мови підкреслюється той факт, що концептуальна система людини (внутрішня реальність) є не дзеркальним відображенням об'єктивної дійсності, а відображенням, яке інтерпретоване свідомістю (Дж. Лакофф, О. Кубрякова, О. Падучева та ін.). При цьому наголошується на творчій ролі самого суб'єкта мовної (та пізнавальної) діяльності. У зв'язку з цим, йдеться про мовні репрезентації когнітивного стилю управлінця та оцінку його з позицій когнітивної лінгвістики: у внутрішньому аспекті (когнітивному), що репрезентує ментальні структури людини, виявляються в комунікативній поведінці, ціннісних орієнтаціях, інтенціях, у ставленні до дійсності.

Виклад основного матеріалу дослідження ґрунтується на концепціях, викладених у роботах В. Маслової, О. Кубрякової, на розроблених О. Залевською та Л. Засекіною психолінгвістичних моделях мовної особистості, а також з урахуванням досліджень когнітивного простору управлінського персоналу, здійснених В. Саламатовим (реальні ціннісні пріоритети) [10]. Між наукою державного управління та когнітивною лінгвістикою є характерні спільні принципіві настанови: експансіонізм (виходи в інші науки), антропоцентризм (вивчення мови з метою пізнання її носія), функціоналізм (вивчення всього різноманіття функцій мови), експланаторність (пояснення мовних явищ) [6, с. 90].

Відзначаючи міждисциплінарний характер наукової галузі, тобто поєднання досягнень низки гуманітарних наук (філософія, логіка, психологія, соціологія, лінгвістика тощо) в новому науковому просторі, спостерігаємо формування в середині наукового напрямку нової парадигми наукового знання.

Отже, когнітивний стиль – це індивідуально-особистісні способи переробки інформації, які зумовлені ментальними структурами управлінця та виявляються на мовному рівні у вигляді оцінки, категоризації, аналізу подій і фактів, що актуалізують у свідомості певну модель мовної поведінки та спрямовують на певні мисленнєві та фізичні дії.

Тисячі службовців задіяно в управлінській діяльності, відповідно, як і в будь-якій професії, вони мають власні особливості, характеристики, когнітивний стиль. Сучасний управлінець – професіонал своєї справи. Це передбачає прийняття ним професійних рішень, які гарантують успішний результат; наявність професійних якостей, які відповідають поставленим вимогам; уміння управляти колективом, а також здатність створювати професійну команду одностудців – людей, подібних за менталітетом і когнітивними якостями.

Серед універсальних принципів управління виділяють принцип стратегічного мислення, а людський фактор визначають як центральний у

процесах державного управління. Професіоналізм, активність, ініціативність і працьовитість – неповний перелік параметрів та проявів цього фактора. Принцип стратегічного мислення передбачає формування комплексного мислення з елементами орієнтації на довгострокову перспективу успішної діяльності; чіткого визначення мети організації та її пріоритетів; раціонального розподілу завдань та визначення відповідальності; ефективної організації робіт і контролю; здатності до змін [2, с. 53].

Сучасний управлінець мотивований на досягнення позитивного результату; спирається на колектив, за стилем мислення – спирається на власні знання, професіоналізм, досвід; цінує освіту як запоруку кар'єрного зростання. Мотивацією для здобуття професійної освіти є усвідомлення наявності прогалини в знаннях, бажання бути обізнаним у проблемі детально, престижність тощо.

Будь-який мовленнєвий акт – самопрезентація перед аудиторією – будується за певною схемою у вигляді фреймів, що локалізуються у свідомості та виявляються в усних і писемних висловлюваннях і репрезентують когнітивний стиль сучасного ефективного управлінця, а саме: аксіологічний (система цінностей); ментальний (стиль прийняття рішень); модальний (ставлення до колективу); моральний (дійсне ставлення до навколишнього світу); мотиваційний (досягнення, планування); ерудиційний (отримання знань, інтелектуальні потреби); візуальний (зовнішність, інтер'єр).

Вважаємо, що наявність цих критеріїв дозволяє схарактеризувати як професійну, так і соціальну, психологічну, особистісну складові державноуправлінської діяльності.

Предметом науки “державне управління” є оцінка наслідків управлінської діяльності [4, с. 106], у тому числі й у питаннях професійної підготовки управлінців, тому результати дослідження особистості управлінця та всіх аспектів його поведінки є необхідними для розвитку фундаментальної науки “державне управління”.

Сьогодні якість підготовки спеціаліста визначається низкою чинників, серед яких важливими є готовність до результативної професійної діяльності, володіння професійними вміннями та навичками, уміння ефективно використовувати отримані знання при вирішенні різного виду завдань.

Професія детермінує певний погляд на світ, від неї здебільшого залежить еволюція духовного життя. Як відзначає О. Кубрякова, мова виявляє, об'єктивує те, як побачено та зрозуміло світ людським розумом, як його відбито та категоризовано свідомістю [7, с. 38].

Поняття “професіоналізм” уже багато років є предметом вивчення різних гуманітарних наук, у тому числі досліджується й у державному управлінні. Енциклопедичний словник з державного управління містить таке тлумачення поняття: “професіоналізм – інтегрована характеристика якостей працівника, який високою мірою відповідає вимогам робочого місця, професійної діяльності”, “професіоналізм управлінської діяльності – сукупність теоретичних, спеціальних управлінських і психологічних знань, умінь і

навичок, якими має володіти керівник на будь-якому рівні та у будь-якій ланці суспільного управління для ефективного його здійснення та оперативних корекцій відповідно до обставин і зовнішніх викликів” [4, с. 601].

Суттєво розширює можливості вивчення цих проблем у державному управлінні, на наш погляд, цілеспрямоване звернення лінгвістів до сфери вивчення “професіонала” і “професіоналізму”. Новий тлумачний словник української мови надає таке тлумачення: “професіоналізм – 1. Оволодіння основами й глибинами якої-небудь професії. 2. *лінгв.* Слово або зворот, властиві мовленню людей певної професії [9, с. 62]; професіонал – той, хто зробив яке-небудь заняття предметом своєї постійної діяльності, своєю професією... // ... добрий фахівець, знавець своєї справи; спеціаліст, професіоналіст” [Там же, с. 61].

Визначаючи сутність категорії спеціаліста, О. Голованова підкреслює, що професіональна діяльність – це вища форма діяльності, оскільки вона характеризується головними та додатковими категоріальними ознаками. До визначних ознак дослідниця відносить активність, тобто наявність власної енергії та спрямування її в реальну дію, волітєвність, тобто наявність у суб’єкта певного наміру здійснювати дію, і контрольованість, тобто здатність контролювати процес реалізації свого наміру для отримання очікуваного результату. Додаткові ознаки, що характеризують суб’єкт професійної діяльності, відзначені О. Головановою, – цілеспрямованість, результативність і суспільна значущість, – разом з визначними дозволяють підвести той чи інший об’єкт дійсності під цю категорію [3, с. 16].

Звернення науки державного управління до дослідження професіоналізму та професійно орієнтованої особистості вже дало конкретні результати, використовувані, наприклад, під час формування іміджу політичних діячів. На наш погляд, сучасна лінгвістика має всі необхідні методики для вивчення особистості управлінця не тільки в його мовленнєвій (комунікативній) поведінці, але й, що важливіше для результативності управлінської діяльності, – у когнітивній.

Для різнобічного підходу до розгляду людського чинника в мові професії, як відзначає А. Залевська, необхідним є інтегрування лінгвістики до комплексу наук про залучену в соціум людину. Автор наполягає на принципово новому інтегративному підході, що забезпечує цілісне бачення особистості та здатності врахувати широкий спектр зовнішніх і внутрішніх чинників, без постійної взаємодії яких пізнання, узагальнення, взаєморозуміння тощо виявляються неможливими [5, с. 37].

Головним завданням когнітивної науки є вивчення людського розуму та інтелекту, визначення структур знання, якими оперує людина. Когнітивний напрямок пов’язаний з вирішенням проблеми типології знань і визначенням різних способів їх репрезентації на концептуальному та мовному рівнях, що дозволяє вивчати особистість не тільки в її безпосередньо мовній реалізації, але й у соціальному, зокрема, у професійному аспекті.

При цьому мову розуміють як головну когнітивну здатність людини. Мова, за твердженням провідних спеціалістів у галузі когнітивних пошуків, реалізує

такі важливі функції: пізнавальну (здобуття знань/інформації про реальний світ), збереження (організація та зберігання знань/інформації) і комунікативну (передача знань/інформації). Названі функції нерозривно пов'язані з мисленням людини, її когнітивною здатністю. Саме тому використання результатів досліджень когнітивної лінгвістики у процесі оволодіння мовою професії дає бажаний ефект, бо саме за допомогою когнітивної науки можна визначити, як формується мовна картина світу, як відбуваються процеси категоризації та класифікації. Однак, на думку К. Ажежа, основний внесок лінгвістів залишається пов'язаним з ретельним дослідженням структури та конкретної матерії мови. Тільки за такої умови вона може справді сприяти з'ясуванню джерел і стратегій пізнавальної діяльності [1, с. 9].

Проблема вивчення мови управлінської діяльності не раз піднімалася в дослідженнях вітчизняних лінгвістів І. Плотницька, О. Козієвська, С. Опрятний. На те є свої підстави: стиль поведінки сучасних управлінців, у тому числі й мовної, за останні роки значно змінився – наук державне управління” активно розвивається і, відбиваючи всі тенденції та зміни у сфері професійного спілкування, формує відповідну професійну комунікацію та мовну культуру.

Звідси, мова, що обслуговує різні сфери професійної діяльності, розглядається як особливий когнітивно-комунікативний простір. Тому, як відзначають учені, формування професійної мовної компетенції буде ефективнішим, якщо визначити оптимальний вміст професійної мовної компетенції потенційного управлінця, визначити як одиниці вмісту, комплекс певних умінь і навичок, визначити умови, що впливають на ефективність процесу професійної мовної компетенції тощо.

Запропонована структура та складові когнітивного стилю управлінця базується на сучасному підході державного управління до вирішення однієї з ключових проблем ефективної реалізації мовної особистості у професійному аспекті, взаємозв'язку мовної та професійної свідомості, зміна вектора якого є показником когнітивного аспекту особистості на рівні внутрішнього усвідомлення процесів, що відбуваються в державі.

Однак УП § 118 п. 11 примітка, когнітивний стиль управлінця – явище не статичне. Він може змінюватися під впливом інтелектуального навантаження (у процесі навчання, спілкування, самоосвіти, ЗМІ). Відповідно, можна стверджувати, що зміна професійного статусу (підвищення), а також рівня професійної освіти спричиняють зміни когнітивного стилю управлінця.

Аналіз складових когнітивного стилю дає можливість стверджувати, що в кожного керівника формується свій специфічний підхід до проблеми чи завдання, спосіб дії для досягнення конкретних цілей і здійснення контролю. Вважаємо, що проблема вивчення когнітивного стилю управлінця за допомогою методик когнітивної лінгвістики має серйозні перспективи.

Когнітивна парадигма може перерости в креативну, тобто творчу парадигму, яка використовуватиме когнітивні структури для вироблення нових знань, розв'язання важливих прикладних проблем.

На наш погляд, у перспективі аналіз когнітивного стилю ефективного управлінця можна провести на підставі експериментальних даних, зокрема, дослідження повсякденної свідомості самих управлінців щодо з'ясування їх уявлень, яким має бути сучасний ефективний управлінець: особисті та професійні якості, образ, стиль поведінки тощо. Порівнюючи результати того, як представлений ефективний управлінець у схемі запропонованих когнітивних моделей і те, що думають самі управлінці про свій професійний статус, можна виявити ті чи інші подібності або невідповідності. Корекція когнітивного стилю ефективного управлінця на підставі результатів наукового дослідження, на наш погляд, є актуальною та перспективною діяльністю для державного управління, когнітології й теорії мовленнєвого впливу.

Переваги когнітивного підходу до мови професії полягають у тому, що відкривають широкі перспективи бачення мови в усіх її різноманітних зв'язках з людиною, з її інтелектом і розумом, з усіма мисленнєвими й пізнавальними процесами, нею здійснюваними, і нарешті, з тими механізмами та структурами, які лежать у їх основі.

Література:

1. *Ажеж К.* Человек говорящий. Вклад лингвистики в гуманитарные науки / К. Ажеж. – К. : Едиториал УРСС, 2003. – 304 с.
2. *Бакуменко В. Д.* Теоретичні та організаційні засади державного управління : [навч. посіб.] / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. – К. : Міленіум, 2003. – 256 с.
3. *Голованова Е. И.* Категория профессионального деятеля: Формирование. Развитие. Статус в языке / Е. И. Голованова. – Челябинск : Челяб. гос. ун-т, 2004. – 314 с.
4. *Енциклопедичний словник з державного управління* / [уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.] ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. – К. : НАДУ, 2010. – 820 с.
5. *Залевская А. А.* Слово в лексиконе человека: психолингвистическое исследование : [монография] / А. А. Залевская. – Воронеж : Изд-во ВГУ, 1990. – 206 с.
6. *Зеленько А. С.* Когнітивна лінгвістика / А. С. Зеленько / Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2010. – № 13 (200). – Ч. II. – С. 89–96.
7. *Кубрякова О. С.* Язык и знание: На пути получения знаний о языке: Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / О. С. Кубрякова. – [2-е изд.]. М. : Рос. Академия наук : Ин-т языкознания, 2004. – 560 с. – (Языки славянской культуры; Язык. Семиотика. Культура).
8. *Маслова В. А.* Когнитивная лингвистика : [учеб. пособие] / В. А. Маслова. – Мн. : ТетраСистемс, 2005. – 256 с.
9. *Новий тлумачний словник української мови* / [уклад. В. Яременко, О. Сліпушко] : у 3-х т. – К. : Аконті, 2001. – Т. 3. – 864 с.
10. *Саламатов В. О.* Когнітивні моделі соціальної реальності в державному управлінні: сутність, можливості та механізми застосування : [монографія] / В. О. Саламатов. – К. : Вид-во НАДУ, 2006. – 212 с.

Надійшла до редколегії 15.04.2011 р.